

## קריעה על יישובי חבל עזה וצפון השומרון\*

במהלך חודש אב תשס"ה גורשו, לצערנו, תושבי חבל עזה וצפון השומרון, בתייהם נהרסו, והשטח נמסר לערבים. בח' באלול יצא צה"ל מחבל עזה. לאור הנ"ל נשאלות השאלות הבאות:

1. האם התושבים, וכן אלו שהיו נוכחים בזמן הגירוש, צריכים היו לברך "דיין האמת" ולקרוע?
2. האם מי שלא היה שם אבל שמע או ראה את נוראות הגירוש באמצעות כלי התקשורת השונים, צריך גם הוא לברך ולקרוע?

### א. הרואה ערי יהודה בחורבן

#### 1. על אילו ערים קורעים?

נאמר במסכת מועד קטן (כו, א):

ואלו קרעין שאין מתאחין... ועל ערי יהודה, ועל המקדש, ועל ירושלים... ערי יהודה מנלן? דכתיב: "ויבאו אנשים משכם משלל ומשומרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים...". ...הרואה ערי יהודה בחורבן - אומר: "ערי קדשך היו מדבר", וקורע...

הטור (או"ח סימן תקסא) כותב על כך: "הרואה ערי ישראל". מלשון זו משמע שיש לקרוע גם על חורבן של ערי ישראל, ולא רק על ערי יהודה, והאחרונים כתבו שזו גם שיטת בעלי התוס'<sup>2</sup>.

לעומתם כתבו הר"ף (מו"ק טו, ב), הרמב"ם (הל' תעניות ה, טז; הלכות אבל ט, י) והרא"ש (מו"ק פ"ג סי' סד): "ערי יהודה". הב"י, הב"ח (או"ח סי' תקסא) ופאת השולחן (סי' ג ס"ק א) הוכיחו ש"ערי ישראל" שכתב הטור - לאו דווקא, שכן בגמרא ובטור עצמו (יו"ד סי' שמ) כתוב "ערי יהודה", ולכן פסקו: "וכן המנהג, שלא לקרוע אלא על ערי יהודה דווקא", וכך נוהגים למעשה.

יש אחרונים שכתבו, שהמושג "ערי יהודה" כוונתו היא לערים של מלכות יהודה, הכוללת גם את ערי בנימין, ולא רק לערים של שבט יהודה - שהרי הפסוק בירמיהו (מא, ה), שלומדים ממנו את דין הקריעה על ערי יהודה, נאמר על המצפה, שהיתה בנחלת שבט בנימין<sup>3</sup>. כך גם משמע לפי הטעם שכתב פאה"ש: "לפי ששם (בערי יהודה) עיקר המלוכה של ישראל היה". לפי זה נראה שקורעים גם על ערי שמעון, שנכללו אף הן בנחלת יהודה, ובכלל זה חבל עזה, כמו שכתוב: "ייהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה... מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון... וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם" (יהושע יט, א-ט). מה עוד שבימי מלכות דוד עברו עריהם לנחלת יהודה (דהי"א ד, לא, רש"י ורד"ק שם).

#### 2. מדוע נקבעה הקריעה רק על ערי יהודה?

הב"ח (שם) הסביר, שקרעו רק על ערי יהודה מפני שערי ישראל אינן חשובות כערי יהודה. וצריך להבין, הלוא כל ארץ ישראל מקודשת! פאה"ש (שם) הסביר שהטעם הוא בגלל אובדן המלכות, "דשם עיקר המלוכה של ישראל היה"<sup>4</sup>.

\* ראשיתו של מאמר זה, במאמר שפורסם ב'המעין', תמוז תשנ"ו, בעקבות יישומם של הסכמי 'אוסלו' ביהודה ובשומרון. גרסה מתוקנת ומורחבת של המאמר מופיע בספרי 'נחלת יעקב' ח"ב עמ' 576 ואילך. ולאחר חורבן יישובי גוש קטיף וצפון השומרון, שבתי ושנתי משנה זו בשל דברים שנתחדשו בה.

**הערת המערכת:** ועי' במקורות המוזכרים בספרו של הרב יהודה זולדן, מלכות יהודה וישראל, עמ' 490 הע' 2, ובתשובתו של הרב יעקב אפשטיין (מעקורי עצמונה), חבל נחלתו ח"ה סי' לד.

1 לגבי צפון השומרון היתה החלטת ממשלה שהמקום לא יימסר עם גירוש התושבים, וצה"ל יישאר שם בחצי השנה שלאחר הגירוש. למעשה, נכון לזמן כתיבת המאמר, המקום לא נמסר לרשות הפלסטינאית והצבא מסייר שם מפעם לפעם.

2 כן כתבו: הרב משה בן חביב, שו"ת קול גדול סי' נא; הרב בצלאל הכהן, שו"ת ראשית ביכורים, (וילנא תרכ"ט), ח"א סי' ט; שו"ת בני בנים ח"ב סי' כד. ומקורם בתוס' מו"ק כו, א ד"ה משכם.

3 הרב משה נחום שפירא, הר הקודש, עמ' א-ב; הרב שלמה גורן, שו"ת משיב מלחמה, ח"ב סימן קמא.

4 הרב יעקב אריאל (בס' 'עולה מן המדבר', עמ' 72) הסביר שהסיבה שקורעים דווקא על ערי יהודה היא משום שהיו תחת שלטון מלכות בית דוד. משא"כ הערים שהיו בשלטון מלכות ישראל, שנחשבה כמלכות זמנית. לעומת זאת, הריבונות של מדינת ישראל כיום אינה עומדת בניגוד למלכות בית דוד, ולכן צריכים לקרוע על כל שטח בריבונות ישראל כשנמסר לגויים. אך יש להעיר שדברים אלה הם חידוש שלא נזכר כלל בראשונים ובפוסקים.

הגר"ש גורן (משיב מלחמה, ח"ב עמ' שכט) הוסיף, שמכיוון שערי ישראל חרבו זמן רב לפני ערי יהודה, ומאחר שעדיין המשיכה מלכות יהודה את קיומה, לא התבטא החורבן על ידי חורבן של ערי ישראל, וגם הנחמה תתבטא בבניין ערי יהודה תחילה, ככתוב (ירמיהו לג, י): "עוד ישמע במקום הזה... בערי יהודה ובִּנְיָצוֹת ירושלים...".

יש שכתבו שהטעם להבדל זה הוא בגלל הקדושה (היתרה) שבערי יהודה, כמו שמשמע מהפסוק "ערי קדש היו מדבר" - היינו שיש קדושה מיוחדת לערי יהודה, כי הן קרובות למקדש ובשכנותו של מקום<sup>5</sup>. וכך משמע גם מלשון הרמב"ן (מו"ק כו, א ד"ה אמר): "ואם קרע על ירושלים תחילה אינו קורע על שאר ערי יהודה, שכבר קרע לקדושה שבכולן". מבואר שטעם הקריעה הוא בגלל הקדושה<sup>6</sup>. לא מצאתי נפק"מ בין ההסברים, כי גם הר"ש גורן וגם הרמ"ן שפירא כתבו שבימינו אין קורעים על ערי יהודה, מפני שהשלטון הוא ביד ישראל. דומה על כן, ששני ההסברים משלימים זה את זה. יש בערי יהודה שילוב של קדושה ומלכות, ולכן קורעים רק על ערי יהודה.

### 3. מהי ההגדרה של "בחורבן"?

מרן הב"י (או"ח סימן תקסא) הסתפק בהגדרת 'בחורבן', וכתב:

והאי ערי יהודה בחורבן דקאמר דהיינו שהן חרבות ואין בהן יישוב כלל. אבל אם יש בהן יישוב, אף על פי שהן בידי גויים - היה נראה לכאורה דאין צריך לקרוע.

ואפשר, דכל שהן בידי גויים, אף על פי שיש בהן יישוב - בחורבן מיקרי, וכן עיקר.

לפי ההסבר הראשון, 'חורבן' הגדרתו היא מציאותית. ולפי ההסבר השני נראה שהכול תלוי בשלטון, שאם אין שם שלטון יהודי זהו חורבן אף שהמקום מיושב ביהודים, ואם השלטון הוא ביד ישראל אין זה נקרא בחורבן, למרות שבמקום גרים גויים<sup>7</sup>. מה הטעם לזה שהשלטון הוא הקובע? הסבר לכך כתב הרב שריה דבליצקי (אחר כתלנו, עמ' ט): כאשר השלטון הוא ביד נוכרים, קיום היישוב אינו בטוח, כי יכולים הנכרים לגרש משם את היהודים. לכך יש להוסיף ששלטון הוא תחילת יישוב, כי בסופו של דבר תגרוור השליטה במקום הקמת יישוב<sup>8</sup>.

כפירוש הראשון בדברי הב"י הסביר הכפתור ופרח (פ"ו, מהדורת ביהמ"ד להלכה, ח"א עמ' קכה):

ונראה כי "חורבן" אינו רוצה לומר שיהיו מאין אדם, אלא שאין שם ישראל ביישובן, שהרי שכס שילה ושומרון לא היו חרבים לגמרי כשבאו אותם השמונים איש.

אם המקום חרב ונשארו שם אנשים, אבל אינו נקרא יישוב, גם מצב כזה הוא "בחורבן". מדבריו יוצא שאם ישנו מקום הנמצא תחת שלטון יהודי אך אין שם יישוב יהודי - צריך לקרוע.

<sup>5</sup> הרב משה נחום שפירא, שם עמ' א-ב; הרב ש' גורן, משיב מלחמה, ח"ג עמ' שמ-שמא. ומקורם בסנהדרין (יא, ב): "לשכנו תדרשו ובאת שמחה" - כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום". וברש"י: "שכנו של מקום - ירושלים, והוא ביהודה". וכן ביד רמה שם. הרמ"ן שפירא ביאר שזו כוונת הלבוש, שכתב שהטעם שקורעין על ערי יהודה הוא "לפי שהם קרובים לירושלים".

<sup>6</sup> ועי' באגרת הרמב"ן לבנו ר' נחמן (כתבי הרמב"ן ח"א עמ' סח) ובשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרמו). בספר ברית אברהם (הרב אברהם סעליב, ורשה תרמ"ד, הלכות ט' באב סי' קיח, עמ' 66) הסביר שהפסוקים בגמרא (מועד קטן כו, א) מבוארים לפי העיקרון של "כל המקודש מחבירו חרב מחבירו". על ערי יהודה נאמר: "ערי קדש היו מדבר" - מדבר ולא שממה; על ירושלים שהיא מקודשת יותר נאמר: "ירושלים שממה", ושממה יותר גרועה ממדבר; על בית המקדש, שהוא המקודש ביותר, נאמר: "בית קדשנו ותפארתנו... היה לשריפת אש, וכל מחמדנו היה לחרבה".

<sup>7</sup> גם הרב ח"ז גרוסברג (קונטרס דרישת צבי, עמ' ה, ירושלים תש"א) כתב שהכרעת הפוסקים היא שהדבר תלוי בשלטון.

היה מקום להסביר את דברי הב"י בתחילתם, שאם המקום מיושב על ידי עכו"ם - אינו צריך לקרוע, כיוון שהעיר עצמה אינה חרבה, ואת מסקנתו, שכיוון שהמקום הוא מיושב על ידי עכו"ם, הוא נחשב חרב. לפי זה אם הוא מיושב על ידי ישראל, לא מיקרי 'בחורבן' אע"פ שהאומות מושלים עליהן (הר הקודש, פנים חדשות, עמ' ה). אמנם הסבר זה נדחה מתוך הסוגיה עצמה, שהרי המצפה היה יישוב יהודי, ולאחר המלחמה נקבצו אליו יהודים רבים, ואף על פי כן קרעו את בגדיהם, מפני שהמקום נכבש ע"י מלך בבל. וראה עוד להלן בדברי הב"ח. גם בס' הר הקודש כתב שלהלכה אין לסמוך אלא על מה שכתבו הפוסקים בדעת הב"י, שהגדרת החורבן תלויה בשלטון.

<sup>8</sup> הרב נחום נריה, קונטרס עמק חברון, ספר חגי, קרית ארבע תשמ"ה, עמ' 304.

מִרְן הַבִּי הַכְרִיעַ כְּפִירוֹשׁ הַשָּׁנִי, כְּשֶׁכָּתַב עָלָיו "וְכֹן עֵיקָר". וְצִ"ע אִם הַכְרַעְתּוֹ הִיא מִסְבְּרָה אוֹ מִגְמָרָא<sup>9</sup>. וְכֵן פִּסְקוֹ גַּם: הַבִּי<sup>10</sup>, הַמְגִ"א (ס"ק א), הַט"ז (ס"ק א), הַא"ר (שם), הַמְהַרֵּיק"ש (בַּעֲרֹךְ לַחֵם), הַפּמ"ג (א"א ס"ק א), הַמְשנ"ב (ס"ק ב) וְהַח"ח (שם ס"ק ד), שִׁישׁוּב בְּנוֹי הַנְּמַצָּא בְּרִיבּוֹנוֹת זֶרֶה – יֵשׁ לְקְרוֹעַ עָלָיו.

#### 4. מִסְכָּנָה

יִישׁוּבֵי חֶבֶל עֵזָה נִמְצְאִים בְּמַלְכוּת יְהוּדָה. לְעוֹמְתָם, יִישׁוּבֵי צִפּוֹן הַשׁוֹמְרוֹן הֵם בְּתַחֲוֹם מַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל (מֵה עוֹד שְׁלִגְבֵיהֶם הוּחַלְט שְׁלֵא יִימָסְרוּ מִיַּד לְעֵרָבִים, וְאִכֵּן נִכּוֹן לְזַמֵּן כְּתִיבַת הַמַּאֲמָר צַה"ל שׁוֹלֵט בְּשִׁטָּח). לְפִיכָךְ דִּין הַרְוָאָה עָרֵי יְהוּדָה בְּחוֹרְבָנָן שִׁיךְ דּוּקָא בִּישׁוּבֵי חֶבֶל עֵזָה. בְּזִמְנֵי הַגִּירוֹשׁ בְּגוֹשׁ קִטִּיף הַתְּעוֹרָרָה שְׁאֵלָה נּוֹסֶפֶת. בַּעַת הַפִּינּוּי צַה"ל עֵדִיין שְׁלֵט בְּמִקּוֹם. הָאִם מִצַּב מוֹרְכָב כִּזֶּה נִקְרָא "בְּחוֹרְבָנָן"? הִיא מִקּוֹם לּוֹמֵר שֶׁכֵּן, מִפְּנֵי שֶׁהַצָּבָא הוֹדִיעַ שֶׁהוּא מִתְכוּוֹן לְהַרוֹס אֶת הַיִּישׁוּבִים וְלַעֲזוֹב אֶת הַמִּקּוֹם. לְפִיכָךְ, אֵין צוֹרֵךְ לַחְכוּת לְמִסִּירַת הַשִּׁטָּח לְעֵרָבִים. לְצַעֲרָנוּ בְּמִצַּב זֶה צַה"ל אֵינוֹ מִשְׁמֵשׁ כְּשִׁלְטוֹן שְׁמִטְרָתוֹ לְהַחֲזִיק בְּאַרְץ בְּשֵׁם עַם יִשְׂרָאֵל. וְאִכֵּן, לְאוֹר הַנַּחֲחָה זֶה, בְּזִמְנֵי חוֹרְבָנָן חֶבֶל יְמִית בְּשֵׁנַת תַּשְׁמ"ב, פִּסְק הַרְבַּ יַעֲקֹב אֲרִיאֵל שִׁישׁ לְקְרוֹעַ בְּזִמְנֵי הַגִּירוֹשׁ<sup>11</sup>, וְכֵן פִּסְק כְּשִׁפִּינוּ אֶת גּוֹשׁ קִטִּיף<sup>12</sup>. הַרְבַּ דְּבַל לְאוֹר נִקְטָה סְבֵרָה הַפּוֹכָה: מִכִּיוּן שֶׁהַשׁוֹלֵט בְּפוֹעֵל בְּשִׁטָּח הוּא הַצָּבָא, וְאִכֵּן אִם יוּחַלֵּט לְהַשְׁאִיר אֶת הַמִּקּוֹם בְּשִׁלְטָנוֹ, יֵשׁ לְצַה"ל אֶת הַיְכוּלַת לְבַצֵּעַ זֹאת, לְפִיכָךְ, לְמִרְוֹת הַצַּעֲרָה עַל גִּירוֹשׁ הַתּוֹשְׁבִים וְהַרִיסַת הַבְּתִים, אֵין זֶה נִקְרָא עֵדִיין "בְּחוֹרְבָנָן", וְלִכֵּן אֵין צָרִיךְ לְקְרוֹעַ.

#### 5. קְרִיעָה שְׁלֵא מְעִיקָר הַדִּין

לְמִרְוֹת הַסְּפִיקוֹת שֶׁהוּעֵלוּ לְעִיל, הִיא מִקּוֹם לְקְרוֹעַ. שֶׁכֵּן גַּם מִי שְׁאֵינוֹ עוֹנֶה עַל הַתְּנָאִים הַהִלְכִיתִים לְחִיּוּב קְרִיעָה, אִךְ חֵשׁ צַעֲרָה גְדוֹל עַל הַגִּירוֹשׁ - יְכוּל לְקְרוֹעַ. הַהוֹכַחָה לְכַךְ הוּא מֵהַמַּעֲשֶׂה הַמְּסוּפָּר בְּסַפְרֵי (דְּבָרִים יב, כֵּט פִּיִּסְקָא פ) עַל חֲבוֹרַת הַתְּנָאִים,

שְׁהָיוּ יוֹצְאִים חוּצָה לְאַרְץ, וְהִגִּיעוּ לְפִלְטוֹם, וְזָכְרוּ אֶת אֲרֶץ יִשְׂרָאֵל. זָקְפוּ עֵינֵיהֶם, וְחָלְגוּ דַמְעוֹתֵיהֶם.

וְקְרוֹעוּ בְּגִדֵיהֶם... אַמְרוּ: יִשְׁיבַת אֲרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבְּתוֹרָה.

הַבְּכִיָּה וְקְרִיעַת הַבְּגָדִים לֹא בָאוּ כְּקִיּוֹם הַלְכָה שֶׁל דִּינֵי אַבְלוֹת, שֶׁהֵרִי הִגִּיעוּ לְגִבּוֹל הַצִּפּוֹנִי שֶׁל הָאֲרֶץ וְלֹא רָאוּ בְּאוֹתָהּ עֵת אֶת הַחוֹרְבָנָן. הֵם הָיוּ בִּיטוּי לְהַרְגֵּשָׁה שֶׁל הַחוֹלְשָׁה הַרוּחִנִּית שֶׁחָשׂוּ בְּצִאתָם מֵהָאֲרֶץ<sup>13</sup>. וְכֵן יֵשׁ לּוֹמֵר גַּם לְגַבִּי מִי שֶׁמִּצְטָעֵר בְּזִמְנֵי הַגִּירוֹשׁ וּמִרְגִּישׁ צוֹרֵךְ לְבִטָּא אֶת צַעֲרוֹ בְּקְרִיעַת הַבְּגָד, שְׁרִשְׁאֵי לְקְרוֹעַ. אִךְ אֵין זֶה מִדִּין "הַרְוָאָה עָרֵי יְהוּדָה בְּחוֹרְבָנָן", אֲלֵא קְרִיעָה עַל הַרְגֵּשָׁת הַצַּעֲרָה כְּנ"ל. וְלִפִּי הַסְּבֵרָה זֶה, גַּם בְּצִפּוֹן הַשׁוֹמְרוֹן מוֹתֵר הִיא לְקְרוֹעַ.

#### 6. הַשׁוֹמֵעַ עַל הַחוֹרְבָנָן

עַד כֹּה עִסְקָנוּ בְּמִי שְׁרָאָה אֶת הַחֲרַבְתָּ הַיִּישׁוּבִים. אִךְ מֵה דִּינוֹ שֶׁל מִי שֶׁשָּׁמַע עַל כֵּךְ בְּאַמְצְעֵי הַתְּקַשׁוֹרָה?  
נֹאמַר בִּירוּשָׁלַיִם (מוֹעֵד קִטָּן ג, ז):

אֶחָד שְׁשִׁמְעַת שְׁחַרְבָה יְרוּשָׁלַיִם, וְאֶחָד הַרְוָאָה אֶת יְרוּשָׁלַיִם בְּחוֹרְבָנָה חִיִּיב לְקְרוֹעַ.

דְּבָרִים דּוּמִים נֹאמְרוּ גַּם בְּמִסְכַּת שְׁמַחוֹת (פְּרָק ט) לְגַבִּי חוֹרְבָנָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וּמִסְבִּיר הַפְּנ"מ (לִירוּשָׁלַיִם שֵׁם):  
אֶחָד שְׁשִׁמְעַת שְׁחַרְבָה יְרוּשָׁלַיִם בְּאוֹתוֹ פַּעַם שְׁחַרְבָה, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלּוּ (שְׁבָאוּ מִשְׁכֵּם וּמִשִּׁילָה וּמְשוּמְרוֹן), וְאֶחָד הַרְוָאָה עִכְשָׁיו וְכו'.

וּמִכָּאֵן מְבוֹאֵר שֶׁדִּין הַשׁוֹמֵעַ הִיא רַק בְּזִמְנֵי הַחוֹרְבָנָן.

<sup>9</sup> הַרְבַּ שְׁמוּאֵל הַכֹּהֵן וּיְנַגְרִטָן (סִינֵי סָא תַשְׁכ"ז), "הַרְוָאָה אֶת יְרוּשָׁלַיִם בִּישׁוּבָה", עַמ' קַסְג-קַסד), מְבִיא בְּשֵׁם הַגִּר"ר קְצִנְלִבּוֹגֵן, שֶׁהַכְרַעְתּוֹ שֶׁל הַבִּי הִיא מֵהַבְּרִיָּתָא (בְּרַכוֹת נח, ב) "הַרְוָאָה בְּתֵי יִשְׂרָאֵל בִּישׁוּבָן אוֹמֵר: בְּרוּךְ מִצִּיב גְּבוּל אֶלְמָנָה", וּמִפִּירוֹשׁ רַש"י שֵׁם: "כְּגוֹן בִּישׁוּב בֵּית שֵׁנִי". וְכוּוֹנֵת רַש"י הִיא "כְּדוּגְמַת", בֵּית שֵׁנִי, כְּשֶׁהַשִּׁלְטוֹן הִיא בִּיד יִשְׂרָאֵל. וְכֵן פִּסְק בְּשו"ע (או"ח כַּכְד, ז).

<sup>10</sup> הַבִּי לְמַד זֹאת מִתּוֹךְ הַסּוּגִיָּה עֲצָמָה, "דֵּהָא מִצַּפָּה שְׁקָרְעוּ עָלֶיהָ - הִיא שֵׁם יִישׁוּב עִם רַב מִיְהוּדִים... וְאֵעִפ"כּ קָרְעוּ בְּגִדֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהִיתָה נִכְבַּשְׁתָּ תַחַת יַד מֶלֶךְ בַּבְּל".

<sup>11</sup> בְּס' 'עוֹלָה מִן הַמְּדַבֵּר' עַמ' 183. יֵשׁ לְצִיִּין שֶׁהַקְרִיעָה שֵׁם בּוֹצֵעָה כְּאִשֶּׁר רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם אֶת הַדַּחְפּוּרִים הוֹפְכִים אֶת הַעִיר לְעֵי חוֹרְבוֹת. בְּגוֹשׁ קִטִּיף, לְעוֹמַת זֹאת, הַחֲלוּ בְּהַרִיסַת הַיִּישׁוּבִים רַק לְאַחַר שֶׁסִּיּוּמוֹ אֶת גִּירוֹשׁ הַתּוֹשְׁבִים.

<sup>12</sup> רָאָה מִכְּתָבוֹ אֵלֵי בְּנִסְפַח 1.

<sup>13</sup> מִשְׁמַעוֹת הַדְּבַר הִיא שְׁאֵינִם עוֹבְרִים בְּכֵךְ עַל אִיסוּר "בַּל תִּשְׁחִית"; שֶׁהֵרִי כָּל דְּבַר הַנַּעֲשֶׂה לְצוֹרֵךְ, אֵין בּוֹ מִשׁוֹם בַּל תִּשְׁחִית. עֵי שו"ע או"ח סי' קַעָא, וּמְשנ"ב ס"ק ד.

וכך משמע גם בבבלי (מועד קטן כו, א), שם נאמר:

קורע על מקדש ומוסיף על ירושלים. ורמינהו: אחד השומע ואחד הרואה, כיוון שהגיע לצופים קורע, וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה!.

ופירש רש"י (כת"י ספרדי למועד קטן 14):

אחד השומע - שחרב, באותן הימים מיירי, שהיה הבית קיים. ואחד הרואה - כל הימים.

מבואר שדין השומע היה רק אז בזמן החורבן, ודין הרואה גם בזמן הזה.

וכן כתב הריטב"א (שם):

אחד השומע - פי' שראה בנינה ושמע חורבנה. ואחד הרואה - פירוש שרואה חורבנה, כגון בזמן הזה<sup>15</sup>.

מבואר בדברי, שהשומע חייב לקרוע רק אם ראה את ירושלים בבנינה ואחר כך שמע על חורבנה. לפי זה מבואר מדוע השמיטו הפוסקים את דין השומע, כי לדעת הריטב"א דין זה קיים רק במי שראה אותה בבנינה<sup>16</sup>. לעומת זאת, לדעת הב"ח (או"ח סי' תקס"ג), דין השומע חל גם בימינו, אלא שהוא חל רק בסמוך לעיר, מן הצופים ולפנים, ששם קורע אף אם לא ראה. וכך פסק בעל פאת השולחן (סי' ג סעי' א) עפ"י דעת הב"ח:

תיכף כשרואה עיר מערי יהודה אומר "ערי קדשך היו מדבר" וקורע. ואינו חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמן הצופים לירושלים. ויש אומרים דאם קרע קודם שהגיע סמוך כמו [מן] הצופים, רק שראה, יצא ידי קריעה. ובצופים חייב לקרוע, אף כשלא ראה רק שמע, שיהודה וירושלים קרובים ורואים משם<sup>17</sup>.

וכן פסק המשנ"ב (סי' תקס"ג ז).

**לסיכום:** לרוב הפוסקים דין השומע נהג רק בזמן החורבן, והריטב"א הוסיף שגם בזמן החורבן - רק במי שראה את ירושלים בבנינה ושמע על חורבנה.

לפי הב"ח והמשנ"ב, מן הצופים ולפנים קורעים גם אם רק שמע ולא ראה. וכן לגבי החורבן שקרה בימינו, דין קריעה בעקבות שמיעה מרחוק על החורבן חל על כל מי שראה בבנינם של היישובים קודם לכן.

#### 7. דין שמועות רעות במלחמה

על חובת הקריעה יש לדון מהיבט נוסף, כפי שנאמר במסכת מועד קטן (כו, א):

ואלו קרעין שאין מתאחין: הקורע על אביו ועל אמו... ועל שמועות הרעות.

בגמרא למדו זאת מהפסוק: "על שאול ועל יונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב" (שמואל ב א, יא-יב) - "על עם ה' ועל בית ישראל, אלו שמועות רעות". ומקשים: האם קורעים על שמועות רעות? והרי אמרו לו לשמואל (האמורא): הרג שבור מלכא שנים עשר אלף יהודים, ולא קרע? ומשיבים: לא אמרו לקרוע על שמועה רעה אלא "ברוב ציבור וכמעשה שהיה". רש"י פירש: "ברוב ציבור - רוב ישראל, וכמעשה שהיה - בשאול ויהונתן", שהיתה מפלה של כלל עם ישראל.

הרמב"ן<sup>18</sup> הסביר "ברוב ציבור וכמעשה שהיה" כך: "פירוש, שהיו רוב ישראל שם ונפלו בחרב אויביהם, ואע"פ שלא מתו אלא מיעוט". כך פירש ופסק גם הטור (י"ד סי' שמ):

קורעין על שמועות רעות כגון שנקבצו רוב הציבור למלחמה ושמענו שנגפרו לפני אויביהם, אפילו לא נהרגו אלא המיעוט מהם<sup>19</sup>.

14. פירוש רש"י הנדפס למסכת מועד קטן אינו משל רש"י. עיין בהקדמת אפרים קופפר, פירוש רש"י למסכת מועד קטן, ירושלים תשכ"א.

15. כך כתוב בריטב"א מהדורת מוסד הרב קוק. והכוונה "פיי" - 'פירוש'. בשו"ת בני בנים (ח"ב סי' כד' עמ' צ"ז) כתב "נראה לגרוס בריטב"א פירש"י במקום פירש", כי פירוש הריטב"א מסתמך על דברי רש"י.

16. לפי דברי הריטב"א מתורצת קושית הרש"ש, שהקשה: גם כיום מצוי דין השומע, כגון בתינוק שנשבה בין הנכרים ולא שמע בקטנותו על החורבן, ושמע רק כשהוא גדול, ואם כן מדוע נאמר שדין זה היה רק בימיהם? והתירוץ הוא שרק מי שראה אותה בבנינה קורע כששמע על חורבנה. הטעם לכך הוא כנראה משום שבשמיעה בלבד אין לו צער כל כך, אם לא הכיר אותה בתפארתה. עיי' שו"ת ראשית ביכורים סימן ט; שו"ת בני בנים שם.

17. עיי' אליה רבה (שם ס"ק ד) שהקשה על הב"ח, ובס' הר הקודש (פנים חדשות, סעי' ו-יא, עמ' יג) תירץ את קושייתו. מכל מקום דעת האליה רבה, שקורעים גם בשמיעה במקום רחוק מאוד, ולא דווקא מהצופים.

18 תורת האדם, ענין הקריעה, מהדורת הרב ח"ד שעוועל, עמ' סז.

אמנם הרמב"ם (הל' אבל ט, ו) פירש אחרת: "ועל שמועה שבאה שנהרג רוב הצבור". והסביר הלח"מ: "משמע דצריך שיהרגו לרובם ולא... כפירוש הרמב"ן". אך בשו"ע (יו"ד שמ, לו) נפסק להלכה כרמב"ן וכתוב הראשונים:

קודרעין על שמועות רעות, כגון שנקבצו רוב הציבור למלחמה ושמעו שנגפּו לפני אויביהם, אפילו לא נהרגו אלא המיעוט מהם.

על פי הנאמר היה מקום לומר, שנסיגה זו היא בריחה גמורה מפני האויב, ולכאורה הדבר דומה לפסק השו"ע. ואף שכתבו הפוסקים שצריך שיתקבצו רוב ישראל, מכל מקום חיילים הנלחמים בשדה הקרב יש להם דין של רוב ציבור, שהרי את מלחמתם של ישראל הם נלחמים ומכוחם הם נשלחים, ולכן מפלתם היא מפלתו של הציבור כולו. כך גם כאן, מתיישבים אלה נשלחו ונתיישבו במקום על ידי מדינת ישראל, ועם ישראל כולו הוכה כאן מכה רבה; ולכן לכאורה יהיה חיוב מדין זה לקרוע.

אך אחר העיון נראה שאין לומר כן, שהרי בסוגיה נאמר: "לא אמרו אלא ברוב ציבור וכמעשה שהיה", וצריך שיהיה בדיוק כדוגמת המעשה שם. וכאן אע"פ שיש כאן השפלה לישראל, אין כאן רודף ואין כאן מצב של 'ניגפו לפני אויביהם', שהרי בידינו להישאר שם 20.

## ב. "ברכת דין האמת"

### 1. אבלות ישנה או חדשה?

כתב הב"ח (או"ח סי' תקסא ד"ה מצאתי):

מצאתי בלקוטים כשאדם בא לירושלים ורואה את הקובה [=המסגד] של [מקום] בית המקדש שהיא עזרה, אז חייב להשתחוות כנגדה ולקרוע את בגדיו... וכשקורע מברך ואומר ברוך דין האמת... והעיר הב"ח על דברים אלה:

נראה דאין לברך בשם ומלכות, דברכה זו לא נתקנה אלא על שמועות רעות, שהן מתחדשות ובאות, אבל זו אבלות ישנה היא, ולא שייכא כלל במה שרואה חורבנה.

בספר הר הקודש (עמ' נא, פנים מאירות אות כב) הביא בשם ספר כף החיים (סי' תקסא) 21 שגם על ערי יהודה וירושלים מברך "דין האמת" בלא שם ומלכות.

במצב שבו אנו דנים, מדובר בשמועה חדשה, ולכן, בכל מצב בו היתה מצוה לקרוע, צריך היה לברך בשם ובמלכות ברכת "דין האמת".

### 2. שמועות רעות

על אף הספק לגבי חובת הקריעה בימי הגירוש, נראה שבכל אופן היה צורך לברך בשם ובמלכות "ברוך... דין האמת". דברינו אלו מתבססים על מה שנפסק בשו"ע (או"ח רכב, ב):

על שמועות רעות מברך ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם דין האמת.

והסביר המשנ"ב (בה"ל שם) שברכה זו תוקנה על שמועות רעות כגון מי שהחמיץ יינו, או שמתה לו בהמתו, או שנשרפו לו נכסיו, וכל דבר שדרך בני אדם להצטער בו 22. והוסיף בעל ערוה"ש (שם): אין חילוק בין שהרעה לו לבדו ובין שנוגע גם לאחרים, דזה הצדקת דין שמים כדכתיב: "הצור תמים פעלו" וגו'.

בנוסף, נפסק בשו"ע (או"ח רכה, ט) שהרואה אדם שנשתנה או שנעשה חיגר או שנקטעו ידיו או שנעשה סומא ומצטער עליו, מברך עליו בפעם הראשונה שראה אותו "ברוך... דין האמת". וודאי שהצער על הגירוש והחורבן אינו פחות מכך.

מקור נוסף נמצא בשו"ע (או"ח רכד, י):

<sup>19</sup> בענין "רוב ציבור" כתב הריטב"א: "ויש אומרים דכל שהוא רוב שבט אחד קרי רוב צבור, כדאמרינן בהוריות (ד, ב) לענין העלם דבר של צבור... והכא ודאי נהרגו בידי אויביהם כדי רוב שבט אחד". והוסיף המאירי: "'ויש מפרשים רוב צבור שבעיר אחת, ויש מפרשים רוב צבור שבאותה מלכות".

20 הרב פנחס רז, חיוב קריעה על פניו ישובי גוש קטיף. בית הלל תשס"ה, עמ' מג-מה.

21 במפורש מצוין שם על בית המקדש וירושלים, אך מכיוון שהביא זאת בהלכה א העוסקת בקריעה על ערי יהודה, מבואר שלדעתו הלכה זו נוהגת גם בערי יהודה.

22 אמנם במסכת מועד קטן (כו, א) נאמר ש**קורעים** גם על שמועות רעות, אך בסוגיה מבואר שהכוונה כאשר נקבצו רוב הצבור למלחמה וניגפו לפני אויביהם. ולכן הובא דין זה ביו"ד שמ, לו, העוסק בדיני קריעה ולא באו"ח. ועי' בנספח 2.

הרואה בתי ישראל... בחורבן אומר ברוך דין האמת.

מקורה של הלכה זו - במסכת ברכות (נח, ב), שם מסופר שם על עולא ורב חסדא כשהלכו בבבל, הגיעו לביתו של רב חנא בר חנילאי, כשראו אותו חרב - נאנחו. לכן, בהלכה זו "בחורבן" משמעו - בית חרב כפשוטו.<sup>23</sup> הלכה זו נאמרה על כל בית של ישראל שנחרב, אפילו בחו"ל. לפי זה, כשהורסים בית או מחריבים יישוב בכל מקום בארץ ישראל, בשומרון או ביהודה, מברכים "ברוך... דין האמת", אמנם רק לאחר שהבית הופך לחורבה ורק כשרואים (ולא כששומעים).

## ג. מסקנות

**למעשה**, ישנם מספר הבדלים בין אם הקריעה היא מדין "הרואה ערי יהודה בחורבן" או מדין "שמועות רעות".

1. אם הקריעה היא מדין "הרואה ערי יהודה בחורבן" - הקריעה היא חובה, ולפני הקריעה צריך לומר "ערי קדשך היו מדבר" ולקרוע, כדי שיהא ניכר על מה הוא קורע (ב"ח). וכן צריך לומר "ברוך דין האמת" בלי שם ומלכות (משנ"ב ס' תקסא ס"ק ו), ובזמן הגירוש מברך בשם ובמלכות, שזו גזרה המתחדשת ובאה (ב"ח).

הקריעה היא רק על ערים במלכות יהודה ולא במלכות ישראל. בנוסף, מי שקרע על אחת מערי יהודה אינו חוזר וקורע על שאר ערי יהודה חוץ מירושלים. ויקרע בצד שמאל עד שיגלה את לבו (מג"א שם ס"ק ד), שיעור הקריעה - טפח (שו"ע שם).

הרמ"א (אר"ח תקסא, ה) הוסיף שלאחר שלשים יום אם חזר למקומות אלה, חוזר וקורע כדין ברכות הראייה.<sup>24</sup>

2. אם הקריעה היא מדין שמועות רעות - אין חיוב לקרוע, אבל מי שמצטער ורוצה - רשאי לקרוע. ובכל אופן יש לברך "דין האמת" בשם ובמלכות. ראוי שקודם יברך ואח"כ יקרע, אך אין זה מעכב. הקריעה והברכה הן בין על ערי יהודה ובין על ערי ישראל.

3. במצב המורכב, כאשר התושבים גורשו אך הצבא עדיין שלט בשטח, הקריעה והברכה הן מדין שמועות רעות.<sup>25</sup>

4. השומע או רואה בכלי התקשורת את הגירוש ומרגיש צער, יכול לברך ברכת דין האמת בשם ומלכות. הדבר תלוי בהרגשתו הסובייקטיבית. וכך גם ביחס לקריעה.

5. מי שמגיע למקומות הנ"ל לאחר שנהרסו, גם אם הצבא שולט ונמצא במקום, ורואה לראשונה בית או יישוב חרב או שמגיע לאחר שלשים יום, מברך "ברוך... דין האמת", כדין הרואה בתי ישראל בחורבן.<sup>26</sup>

<sup>23</sup> כנראה, זו הסיבה לכך שמפרשי הטור והשו"ע, ס' רכד, לא הסבירו ש"בחורבן" משמעותו העדר שלטון, אלא רק בס' תקסא, מכיוון שבגמרא מבואר ש"חורבן" כאן פירושו בית חרב כנ"ל.

<sup>24</sup> לדינם של חיילים הרואים את החורבן התייחס הגר"מ אליהו שליט"א בשיעורו השבועי בלוויין (קול צופיך) גיליון 42, מטות-מסעי תשנ"ט): "כשפינו את בית לחם, שהיא ודאי מערי יהודה... מהדין צריך לקרוע על כך, כיון שאינה בשליטתנו וחיילים העומדים בגבול צריכים לקרוע בגדיהם שרואים שליטת הגויים הארץ ישראל... והיה שם בשעת הפינוי קצין ירא שמים שהיה אחראי על המקום, וחשש שיעמידו אותו לדין על השחתת בגדי צבא, וקנה חולצה מכספו וקרע אותה בשעת הפינוי...".

<sup>25</sup> ועי' בדברי הרב יעקב אפשטיין, בס' 'חבל נחלתו' ח"ה ס' לז, שהסתפק בדינם של המגורשים הראשונים בכל יישוב, שבשעה שמוציאים אותם מביתם רוב היישוב עדיין מיושב, והסיק שעליהם לקרוע, כשהוא כותב מנהמת לבו: "אף המגורש מביתו צריך לקרוע... מדמים זאת לעומד בשעת יציאת נשמה... ובדידי הוה עובדא, שהרגשת הלב בשעת גירוש מהיישוב היא של עקירת נשמה מהגוף...".

<sup>26</sup> **הערת הרב יובל שרלו:** המאמר דן בשאלת מעמד ישובים שהוחרבו לגבי קריעה. ברם, הוא לא מתמודד עם העובדה שאין מדובר בחורבן במשמעות המקובלת של המילה, כי אם בהכרעה של עם ישראל בדרכים הראויות לקבלת הכרעה, ולכן לא ניתן לדבר על בכלל על גדרי "חורבן" - וכי אם יוחלט להעביר יישוב ממקומו כדי לסלול את כביש 6 ולהחריבו בכך תיקרע קריעה? מעבר לכך, האם לא צריך להתמודד עם משמעותה ההלכתית של העובדה שלדעת הממשלה העברת הישובים לשלטון פלשתינאי היא לטובת האומה ולא חלק מחורבן?

עניין נוסף הוא הגדרת "יישוב". בית המשפט העליון פסק שחלק מההיתר לבצע את תוכנית הגירוש היא העובדה שמדובר באזור שאף לא ממשלה אחת (ואף לא רב אחד תבע) לספח את המקום למדינת ישראל. מדינת ישראל טוענת כבר מהתחלה בכל פרום משפטי שמדובר בשטחים שהם בהחזקה צבאית (ולכן יש שם ממשל צבאי ולא אזרחי, דבר שאנו כמו כן שמחים עליו מאוד מאוד, כי הוא מאפשר התמודדות עם הטרור). לפיכך, חובה להתמודד בשאלה זו עם העובדה שהוחרבו יישובים שמלכתחילה לא נבנו מבחינה משפטית כיישובים.

6. יש לעיין בדינו של מי שקרע ביום הגירוש, אם צריך היה לקרוע ביום בו נמסר המקום לערבים. אם הקריעה והברכה היא מדין "הרואה ערי יהודה בחורבנן", מכיוון שלא עברו שלשים יום מהקריעה הקודמת על גירוש התושבים, אין לקרוע שוב על אבדן השלטון. אולם אם הקריעה היא גם מדין "שמועות רעות" צריך לקרוע ולברך "ברוך... דיין האמת" פעמיים: פעם אחת בזמן שהאדם מרגיש ומצטער ביותר, בזמן הגירוש או הריסת הבית. ופעם שנייה כשהצבא מוסר את המקום, וכאן הקריעה היא מדין אחר: "הרואה ערי יהודה בחורבנן"<sup>27</sup>.

יהי רצון שנזכה לראות את ארץ ישראל בבניינה ולא בחורבנה, ולעסוק בבירור הלכות "מציב גבול אלמנה".

#### ד. נספחים

לאחר שביררתי הלכות אלו, שלחתי תשובה זו למספר רבנים. להלן המכתבים שקיבלתי, כשהם מסודרים על פי תאריך כתיבתם.

##### 1. מכתב מהרב יעקב אריאל

בס"ד, ה' אלול תשס"ה

לכבוד הרב יעקב זיסברג הי"ו

שו"ב

1. אני מסכים לדברים שכתבת.

2. שמעתי זאת מהרב צבי יהודה זצ"ל.

בברכת התורה והארץ  
ובברכת שנה טובה כוח"ט  
שנת גאולה וישועה

יעקב אריאל

##### ב. מכתב מהרב דב ליאור

בס"ד י' אלול תשס"ה

לכבוד הרב יעקב זיסברג

שלום וברכה וכט"ס,

1. מה שכתבת זה נכון מאד.

2. נראה לענ"ד שיש להבהיר שגם מי שיראה את ההרס בגוש קטיף, לא יצטרך לקרוע מדין הרואה ערי יהודה, אם ראה בתוך שלשים יום את חברון או את בית לחם או כל עיר אחרת שהוסגרה לידי המחבלים מערי יהודה. וזאת על בסיס ההלכה שאם קרע על עיר אחת אינו חוזר לקרוע על עיר אחרת תוך שלשים יום.

בכבוד רב

דוב ליאור

נ.ב.

---

**תשובת הכותב:** הערה ברוח זו נכתבה ב'המעייין', טבת תשנ"ז, כתגובה למאמר שנכתב על ידי בגליון תמוז תשנ"ו. על כך השבתי שאלה הלכתית זו קיימת בין לתומכים ב"הסכמי אוסלו" וסוברים שבעקבותיהם יבוא שלום ותימנע שפיכות דמים, ובין למתנגדים להסכם. כתנא דמסייע לדברי הבאתי את דבריו של הרב א. ליכטנשטיין, שטען, שגם מי שהוא בעד "הסכמי אוסלו" צריך לקרוע ונימק את דבריו בדברי הב"י שדנתי בהם במאמר. יש להוסיף שבנושא הנידון במאמר זה - הגירוש מגוש קטיף, הדברים נכונים שבעתיים.

<sup>27</sup> אולם שמעתי שהרב יגאל קמינצקי, הרב האזורי לחבל עזה, פסק שרק מי שלא קרע ביום הגירוש יקרע ביום זה.

ואולי יש ללמד זכות על אלה שלא קורעים, כפי שמביא הרב י"מ טוקצינסקי בספר ארץ ישראל (סי' כב סעי' א), שלא נהגו לקרוע על ערי יהודה בגלל אי ידיעה על מיקומם, עי"ש.

### 3. מכתב מהרב אביגדור נבנצל

בס"ד י"ב אלול תשס"ה  
שלום וברכה לכבוד הרב... ר' יעקב זיסברג שליט"א!  
אחד"ש כתר"ה,

לכאורה דבריו חזקים כראי מוצק. אבל שואל אני את עצמי, איך נהגו בדור של השואה? האם ברכו בשם ומלכות [חוץ מאלו ששמעו על קרוביהם שנהרגו]? האסון שם היה גדול לאין ערוך יותר. הפעם הקב"ה שפך חמתו רק על עצים ואבנים, ושם נהרגו אלפי אלפים, בהם תלמידי חכמים גדולים, ונשרפו ונקרעו ספרי תורה ושאר כתבי קודש, שבחלקם אין מהם העתק. מי שנפגע אישית פגיעה חמורה ברכושו יכול לברך בשם ומלכות. אין לענ"ד חיוב קריעה כי אין אלה ערים המוזכרות בנחלת יודא<sup>28</sup>, אבל רשות לקרוע יש. מה שכתב מר שגם על ערי שמעון ובנימין יש לקרוע – ערי שמעון שייכות ליודא מימות דוד (דברי הימים א, ד יא-מג). בנוגע לבנימין צ"ע לענ"ד, כי כידוע הפוסקים דנו על חברון, שקיבל שבט לוי בתוך נחלת יודא. ונזכה כולנו לראות במהרה בימינו במלכות שמים.

כעתירת צעיר הלויים

אביגדור נבנצל

---

<sup>28</sup> ובספר 'חבל נחלתו', ח"ה סי' לד הע' 3, מובאת הערתו של הרב אביגדור נבנצל, שלדעתו אין לקרוע אלא על ערים שהיו בזמן הבית, כמו עזה.